

Анастасія Ярова

Випускниця бакалаврської програми «Історія»
Національний університет «Кієво-Могилянська академія»
nasya.yarova10@gmail.com

КРАСА В КУЛЬТУРІ ДАВНЬОГО ЄГИПТУ: МІЖ РЕМЕСЛОМ ТА МИСТЕЦТВОМ

Тема краси в єгиптологічних дослідженнях не є новою, але довгий час вважалось, що в контексті давньоєгипетської культури недоречно говорити про окрему концепцію «краси» чи «естетики», бо таких явищ та понять нібито там взагалі не існувало. Тому роботи з цієї теми зазвичай обмежувались спрощеними описовими дослідженнями техніки та загального застосування єгиптянами їх матеріальної культури або були присвячені зовнішньому вигляду давніх єгиптян: мода, гігієна тощо.

Але ця екзотична культура зі своїми унікальними артефактами не залишала до себе байдужими не тільки єгиптологів, а й людей абсолютно далеких від цієї сфери. Зрештою, навіть зараз кінематограф продовжує випускати чергові фільми про «царицю Клеопатру» або про розкопки таємничих пірамід, а жоден карнавал не обходиться без хоч однієї «мумії» чи «фараона».

Так виникла своєрідна «єгипетська естетика» сучасності — образ, що сформувався з поєднання захоплення й проєкцій пізніших уявлень про красу. Вона зробила Єгипет впізнаваним культурним символом, але водночас відсунула на другий план головне питання: а чи було це мистецтво красивим для самих давніх єгиптян?

У своїй праці «Історія краси» Умберто Еко бере одним з основних методологічних пунктів для дослідження чітке розмежування понять «мистецтва» та «краси». Головна ідея полягає в тому, що сучасне ототожнення краси й мистецтва не було притаманним минулому: колись мистецтво мало більше практичну функцію, а краса, радше, пов'язувалася з природою. І лише пізніше образотворче мистецтво і ремесла почали розрізняти¹.

На матеріалі давньоєгипетської культури дуже помітно, що те, що ми сьогодні відносимо до «мистецтва» в значенні красивого, у той час здебільшого було ремеслом із практичною чи сакральною функцією, а описові прикметники для більшості таких витворів у самих давньоєгипетських текстах зосереджувалися не на красі, а на призначенні та змісті.

Прикладом можна навести одне з поширених понять, яке охоплює широкий спектр зображень — від культових статуй богів до поховальних статуєток і малюнків — *sšmw* [сешму]. В основі використання слова — позначення божественних образів, які виносяться з храму під час святкових процесій. Це зображення, «які ведуть». У своєму дослідженні візуального мистецтва єгиптолог Руне Ньорд підкреслює, що в найдавніших випадках слово вживалося щодо зображень без зв'язку з процесіями, тож імовірніше воно означало зображення як «провідників», особливо божественних². Як бачимо з цього прикладу, ця частина їхнього мистецтва майже не пов'язана зі сприйняттям краси та цим поняттям загалом.

¹ Umberto Eco, *On Beauty: A History of a Western Idea*, trans. Alastair McEwen (London: Secker & Warburg, 2004), 10.

² Rune Nyord, *Seeing Perfection: Ancient Egyptian Images Beyond Representation* (Cambridge University Press, 2020), 13.

Ближче до теми краси може підвести інший давньо-египетський термін — *hkr* [хекер], що має значення «прикрашати», «оздоблювати»³. Зазвичай, в текстах він стосується використання цінних матеріалів — золота, срібла, лазуриту тощо. Але для наступного прикладу також варто згадати й інше поняття, до якого підводять ці «прикраси» — *nfr* [нефер]. Прикметник досить часто зустрічається в описі предметів, людей та явищ, і у своїх перекладах, не даючи шансу на іншу інтерпретацію, завжди означає найвищу ступінь краси та досконалості.

Проілюструвати *nfr* та його ознаки може напис на стелі в Абідосі з зображення Іхернофрета. На стелі описано, що майстер «зробив для нього святилище, яке відображає “досконалість”/“красу”(nfrw) найвидатніших західних жителів, із золота, срібла, лазуриту, міді, сеснеджем-дерева та кедра»⁴. «Красу» в цьому прикладі якраз передає використання цінних матеріалів (золото, лазурит тощо), згаданих в тексті.

Та аналізуючи цей фрагмент і додаючи концепцію египтолога Фрідріха Юнге, Ньорд робить висновок, що в цьому прикладі *nfr* не просто «красивий», а прояв «божественної краси та досконалості» з певним сакральним значенням⁵. І, розглядаючи *hkr*, хоча й підкреслює його певну належність до естетичної краси, зазначає, що на практиці його значення не можна відокремити від ритуальної функції, де оздоба робить речі не лише красивими, а й культово ефективними, подібно до слова *mnḥ* [менех] — «зроблений досконалим, дієвим»⁶.

³ Ibid, 44.

⁴ Mark-Jan Nederhof, *Ikhernofret, Stela of*. (2009), 2.

⁵ Rune Nyord, *Seeing Perfection: Ancient Egyptian Images Beyond Representation* (Cambridge University Press, 2020), 18.

⁶ Ibid, 45.

Єгиптологиня Майа Мюллер, аналізуючи цей же фрагмент зі стели Іхернофрета та інші тексти пірамід, в яких, наприклад, особу фараона порівнюють із соколом, шакалом або змією, робить висновок, що не потрібно розуміти кожен деталь в єгипетських описах, щоб побачити, що ми маємо справу з поетичними метафорами, взятими з довкілля, а саме: космосу, природи, образів тварин, і рослини⁷.

Для спроби визначити точніше значення *nfr* ще одним прикладом можна навести «Казку про двох братів», в якій побічно згадується, що дружина фараона замовляє в нього з дерев персеї зробити гарні (*nfr*) меблі⁸. Самі ж персеї також згадуються з прикметником *nfr*. Тут знову постає цікава ситуація, оскільки в цій казці персеї зображенні, радше, як «диво», бо вони виростили за одну ніч, і люди святкували цю подію, приносячи їм жертви.

У цьому випадку слово *nfr* може справді означати не лише «гарні», а й «божественні» чи «чудесні» — у значенні «від бога». Це ставить питання: чи ототожнювали єгиптяни «красу» виключно з «божественним», та яким був характер цього ототожнення? На прикладі з деревиною персеї можна припустити, що з «божественних» дерев виготовлялися «божественні» речі, проте жодної вказівки на їхнє релігійне призначення немає.

Попри те, що в текстах термін *nfr* справді частіше трапляється у характеристиці богів та фараонів, слід враховувати специфіку світогляду давніх єгиптян, в якому

⁷ Maya Mueller, "Egyptian aesthetics in the middle kingdom," in *Proceeding of the Seventh International Congress of Egyptologists*, ed. Christopher Eyre (Cambridge-Leuven, 1995–1998), 786.

⁸ Charles Edward Moldenke, *The tale of the two brothers. A fairy tale of ancient Egypt. The d'Orbiney Papyrus in Hieratic Characters in the British Museum* (The Elsinore Press, 1898), 90.

релігія становила фундамент усіх сфер життя. У такому контексті, проведення чіткого розмежування між «світським» і «сакральним» є не просто проблематичним, а некоректним. Єгиптяни черпали натхнення з довколишнього світу, створеного їхніми богами, і втілювали ці образи у своїх виробках. Малоймовірно, що в контексті такого релігійного світогляду можна дати пояснення чомусь прекрасному, якщо не тлумачити його як прояв «божественності».

Спробувати глибше розкрити таке сприйняття краси давніми єгиптянами може кенотаф помічника печатника Мері, на якому згадуються такі вирази: *«Його стіни сягають неба; вирите озеро доходить до річки; портали сліплять небосхил білим каменем із Тури; і Осіріс Хентіаменті радіє пам'ятнику мого владики, тоді як я сам у радості, моє серце звеселяється моїм будівництвом»*⁹. Окрім цікавих метафоричних характеристик, важливим є те, що кенотаф постає не лише як об'єкт, зведений відповідно до відповідних будівельних стандартів або як у випадку з дорогоцінними матеріалами у тексті зі стелі в Абідосі з зображення Іхернофрета. В цьому прикладі кенотаф є витвором, яким майстер милується, а його серце сповнюється радістю від здійсненого будівництва.

Важливим буде зазначити, що давні єгиптяни вважали серце осередком почуттів, що особливо помітно в любовній ліриці та «Піснях Арфістів», де серцю приписували і кохання, і смуток. Тобто «краса» цього кенотафа сприймається не просто на раціональному, а на емоційному, чуттєвому рівні.

⁹ Maya Mueller, "Egyptian aesthetics in the middle kingdom," in *Proceeding of the Seventh International Congress of Egyptologists*, ed. Christopher Eyre (Cambridge-Leuven, 1995–1998), 786.

З того, що вдалість кенотафа оцінюється саме таким чином, можна зробити висновок, що «краса» для єгиптян була не просто набором певних рис, а глибоким відчуттям, яке до того ж вважалося ознакою найвищої ознакою майстерності та якості виробів. Це, в свою чергу, може свідчити не просто про існування такого поняття, як «краса» в давньоєгипетській культурі, а й про існування певної ідеї прагнення до краси, яка б оточувала єгиптян у всьому.

Bibliographic References

- Eco, Umberto. *On Beauty: A History of a Western Idea*. Translated by Alastair McEwen. London: Secker & Warburg, 2004.
- Moldenke, Charles Edward. *The tale of the two brothers. A fairy tale of ancient Egypt. The d'Orbiney Papyrus in Hieratic Characters in the British Museum*. The Elsinore Press, 1898.
- Mueller, Maya. "Egyptian aesthetics in the middle kingdom." In *Proceeding of the Seventh International Congress of Egyptologists*, edited by Christopher Eyre, 785–792. Cambridge-Leuven, 1995–1998.
- Nederhof, Mark-Jan. *Ikhernofret, Stela of*. 2009.
- Nyord, Rune. *Seeing Perfection: Ancient Egyptian Images Beyond Representation*. Cambridge University Press, 2020.

Yarova

BEAUTY IN THE CULTURE OF ANCIENT EGYPT: BETWEEN CRAFT AND ART